

رضا علی پور*
مرجان شیخ‌زاده**
علی دهار***
تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۳۰
تاریخ پذیرش: ۹۲/۶/۱۰

بررسی تصویرگری‌های کتب تصویری کودکان پیش از دبستان در ایران

چکیده

تصویرسازی معاصر ایران برخاسته از تجربیات تصویرگران دهه‌های گذشته‌ی ایران، تحت تأثیر شیوه‌های اروپایی و تلفیق آن با خصوصیات بومی، سنتی و قومی است. با تمام تلاش‌هایی که در دهه‌های اخیر در این راستا انجام پذیرفته، کودکان پیش از دبستان (گروه سنی الف) در ایران کمتر از دیگر گروه‌های سنی (گروه سنی ب، ج و د) مورد توجه نویسندگان و تصویرگران قرار گرفته‌اند و شاهد عدم توجه به کتاب‌های این گروه سنی می‌باشیم. با بررسی‌های انجام گرفته، آن‌چه به‌نام این گروه سنی یافت می‌شود در دو بخش تجاری (بازاری) و هنری (با کیفیتی نسبتاً مطلوب) وجود دارند، که آمار کتب مصور تجاری (عاری از کیفیات ادبی و بصری) در ایران، بیشتر از کتب مصور هنری می‌باشد. این مقاله در نظر دارد کیفیات تصویرسازی کتاب‌های مصور کودکان پیش از دبستان را در ایران بررسی نماید و معیارهایی جهت بررسی این کتاب‌ها مطرح سازد و با معیارهای ارائه شده، به تجزیه و تحلیل و مطابقت تصاویر کتب این گروه سنی به‌پردازد. در این میان نیز، عوامل ضعف سنت تصویرگری کتاب‌های مصور کودکان این گروه سنی آشکار می‌گردد. بدین جهت، از میان ناشران کتاب‌های کودک به‌صورت تصادفی طی پنج سال (۹۰-۱۳۸۵)، تعداد ۵۰ عنوان کتاب انتخاب شد تا با بررسی آن‌ها از طریق روش‌های آماری و تحلیل داده‌ها فرضیات اثبات شود. روش پژوهش در این مقاله به‌صورت کتابخانه‌ای و در برخی قسمت‌ها از روش توصیفی و تحلیل محتوا استفاده شده است.

کلید واژه:
تصویرسازی
تصویرسازی ایران
کودکان پیش از دبستان
کتاب‌های تصویری

عضو هیأت علمی گروه هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران*
alipourart@yahoo.com
مری، عضو هیأت علمی گروه هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران**
sheikhzadehart@yahoo.com
مری، عضو هیأت علمی گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران***

مقدمه

تصویر در کتابها و نشریه های کودکان همواره از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده است. در جهان تصویر، حادثه ای در دنیای کودکان به وقوع پیوسته و او بی آنکه بداند در شکل گیری دنیایی سهیم شده است که برای فردای بشر ابعاد تکان دهنده ای به همراه دارد. تصویر در جهان امروز با هجوم بی امان خود عالمی نامتجانس و پر هیاهو ساخته است. او از طبیعت بکر و خیال انگیز دیروز جدا شده و تصاویر ساخته و پرداخته ای انسان امروز نیز نتوانسته است خلأ روحی و ناشناخته جهان او را پر کند. کودکان در عالمی کاملاً بصری زندگی می کنند. هر آن چه می شنوند به صورت اشکال در ذهن خود تصور می کنند. کودکان برای کاوش در محیط اطراف و فهم دنیا از شکل ظاهری اشیاء یا بازنمایی بصری آن ها سود می جویند. تهیه ای انواع کتاب های مصور برای لذت بردن کودکان، از ارزش مندترین راه های بالا بردن شعور بصری و شناخت آنان محسوب می گردند. به واسطه ای خواندن کتاب های مصور، والدین می توانند کودکانشان را از وجود قدرتی در درونشان آگاه کنند که این قدرت، توانایی شکل دادن و خلق دنیایی دوست داشتنی را برای آن ها دارد. در اغلب داستان های مصور به کودکان اهمیت مهربانی، بخشش یا ارتباط و دوستی های عمیق آموزش داده می شود. آن چه مسلم است «کتاب های تصویری جایگاه ویژه ای در زندگی کودکان دارند و به شناخت کودکان از دنیای اطراف کمک می کنند» (Tare, Chiong & others, 2010, 395).

شکل گیری کتاب کودک به شکل امروزی آن برآیند انگیزه های فراگیر کودکان در گرایش به خواندن و دیدن و خاستگاه نویسندگان و تصویرگران در یافتن لحظه های سرشاری است که در لحظه های شکل گیری کتاب صورت می گیرد. ارزش گذاری هم پایه متن و تصویر در کتاب های مصور برای کودکان دبستانی، ارزش گذاری بیش تر به تصویر در کتاب های تصویری برای کودکان خردسال و ارزش گذاری بیش تر به متن در کتاب های مصور برای نوجوانان، نشان گر خاستگاه شکل گرفته ای است که در حال حاضر به چشم می خورد و ریشه های آن به تاریخچه ای تولید کتاب و علاقه مندی های کودکان و نوجوانان در گروه های سنی متفاوت و شرایط فردی آن ها باز می گردد» (اکرمی، ۱۳۸۷).

در بررسی کلی انواع کتاب های کودکان در ایران به ویژه کودکان پیش از دبستان، روند تولید کتاب کودک و نشر آن رشد چندانی نداشته است؛ هر چند تحولات چشم گیری در دهه های اخیر در هنر تصویرسازی ایران شکل گرفته است، با وجود این ضعف و کمبود کتاب های تصویری

کودکان محسوس است.

در بیان پیشینه‌ی پژوهش، بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که در ایران بدین موضوع کمتر پرداخته شده و هنوز جای پژوهش و مطالعه‌ی فراوان دارد. اکرمی (۱۳۸۴)، در مقاله‌ای به بررسی تصویرگری در آثار انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان پرداخته شده است. هدف این مقاله بررسی فعالیت‌های این ناشر در اعتلای تصویرگری کتاب‌های کودکان و نوجوانان و هم‌چنین بررسی آثار تصویرگران این مرکز در سال‌های نخست دهه‌ی ۸۰ بوده است.

برخی پژوهش‌گران در خصوص کتاب‌های تصویری به صراحت اهمیت این کتاب‌ها را بیان نموده‌اند. سنقر دگ^۱ (۲۰۱۰)، در تحقیقی بیان می‌کند که «کتاب‌های تصویری در شکل‌دادن به ذهن و تصورات کودکان بسیار مؤثر هستند. این کتاب‌ها کودکان را با زندگی عادی آشنا می‌سازند. در حالی که والدین کتاب می‌خوانند، کودکان بین متن و تصاویر ارتباط برقرار می‌کنند. معمولاً عنوان می‌شود که زیبایی‌شناسی و تناسب تصویرسازی‌های کتاب کودکان پیش‌دبستانی به اندازه‌ی متن اهمیت دارند».

زنا ساترلند^۲ و بتسی هرن^۳ (۱۹۸۴) به نقل از نورتون^۴ (۱۹۹۹)، در تحقیقی نشان می‌دهند که «در کتاب‌های تصویری، تصاویر از ارزش بالایی برخوردارند. برخی کتاب‌های تصویری بدون داشتن هیچ کلامی همانند کتاب‌های نوشتاری اثرگذارند و کودکان نسبت به آن‌ها واکنش نشان می‌دهند. بیشتر کتاب‌های کودکان گروه سنی الف، مصور هستند ولی همه‌ی کتاب‌ها تصویری نیستند. پری نولدمن^۵ (۱۹۸۸)، نیز به این نتیجه رسیده است که کتاب‌های تصویری از راه یک رشته تصاویر زیاد، همراه با متنی کمابیش اندک یا بدون متن، اطلاعاتی را منتقل کرده یا داستانی را بازگو می‌کنند». اوارد^۶ (۲۰۰۸)، در مقاله‌ای با عنوان «نگاهی دوباره به کتاب‌های مصور کودکان» بیان می‌کند که تصاویر، اغلب وسیله‌ای برای جذب خوانندگان جهت مطالعه‌ی کتاب است. تصاویر طرح اصلی را گسترش و بسط می‌دهند و کاری فراتر از همراهی بصری با متن برای خواننده ایجاد می‌کنند. ارزش تصویر را برابر با هزار کلمه می‌داند و تصاویر را در کتاب‌های داستان به منزله‌ی قلب کتاب می‌داند. پگی والن لویت^۷ (۱۹۸۴) به نقل از نورتون (۱۳۸۲)، در واکنش‌های کودکان گروه سنی الف به کتاب‌های تصویری بر نقش سن و تجربه تأکید دارد و معتقد است نخستین واکنش بیشتر خردسالان به کتاب تصویری به طور عمده فیزیکی است.

فلچر^۸ (۲۰۰۴)، در پژوهشی با عنوان «خواندن کتاب‌های تصویری برای کودکان: یک چارچوب ذهنی» به تحقیق درباره‌ی خواندن کتاب‌های تصویری برای کودکان زیر ۳ سال به صورت مقطعی و مداخله‌ای پرداخته است. این پژوهش، تغییرات به‌وجود آمده در رفتار والدین و کودکان را در مدت زمان خواندن کتاب‌های تصویری از زمان تولد تا ۳ سالگی توصیف می‌کند. فلچر عوامل تأثیرگذار در خواندن کتاب‌های تصویری را در والدین و کودکان مانند مشخصه‌های والدینی (اوضاع اجتماعی و اقتصادی)، مشخصه‌های کودکان (علاقه به کتاب‌ها) و شرایط جانبی مشاهده شده در سایر تحقیقات را بر می‌شمارد و برخی عوامل را برای تأثیر دوره‌ای و یا اثرات کیفی خواندن مطرح می‌کند.

در این پژوهش جهت بررسی و تحلیل آثار از میان ناشران کتاب‌های کودک به صورت تصادفی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ تعدادی کتاب مصور این گروه سنی انتخاب شد. حال این پرسش‌ها مطرح است که آیا این کتاب‌ها با گروه سنی کودکان متناسب هستند و کودکان می‌توانند با تصاویر این کتب ارتباط خوبی برقرار کنند؟ ویژگی‌های تصاویر از نظر فرم و رنگ چگونه است؟ فرضیات مقاله بر این استوار است که ارتباطی منطقی بین متن و تصاویر کتاب‌های مورد

بررسی کودکان وجود دارد و تصاویر این کتاب‌ها، متناسب با گروه سنی آنان ترسیم و به لحاظ کیفی موفق بوده‌اند.

روش پژوهش در این مقاله با استفاده از مستندات کتابخانه‌ای و در برخی قسمت‌ها توصیفی و از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل ۵۰ عنوان کتاب گروه سنی الف از ناشران مختلف کتاب کودک می‌باشد که در این بخش سهم انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بیش تر بوده است. داده‌های گردآوری شده، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شده‌اند.

کتاب‌های تصویری: مفهوم، ویژگی و اهداف

کتاب‌های تصویری، کتاب‌هایی هستند که تصاویر در آن به صورتی طرح‌ریزی شده‌اند که جزء جدایی‌ناپذیر متن می‌باشند و ترکیب متن و تصویر یک مفهوم واحد را می‌رساند. هدف کتاب‌های تصویری ارائه‌ی تصاویری است که کودک بدون داشتن توانایی خواندن بتواند مستقیماً متوجه مفاهیم کتاب شود و آن را درک کند. معمولاً این کتاب‌ها برای کودکان قبل از دبستان مناسب هستند. اوزتارک^۸ (۲۰۱۱) به نقل از سلیا^۹ (۱۹۸۸) درباره‌ی کتاب‌های داستان تصویری، بیان می‌کند که: «کتاب‌های تصویری از اهمیت فراوانی برخوردارند و برای کودکان ۰-۷ سال خلق شده‌اند و هم‌چنین، این کتاب‌ها می‌توانند هر موضوعی را به‌وسیله‌ی تصویر بیان نمایند». زنا ساترلند (۱۹۹۷) به نقل از نورتون (۱۹۹۹)، در ارزیابی کتاب‌های تصویری معتقد است که «کتاب‌های تصویری ویژه‌ی خردسالان باید کوتاه، ساده و قابل فهم باشد؛ دارای مفاهیم اندک بوده و چنانچه مفاهیم آن ناآشنا باشد، نباید از حوزه درک کودک فراتر رود».

تصویر در کتاب‌های تصویری صرفاً جهت تکمیل داستان نیست، بلکه رفع ابهام و حتی پر کردن جای خالی کلمات را نیز بر عهده دارد. برخی از کتاب‌های تصویری مانند، کتاب‌های الفباآموز کودکان را در تشخیص پیوند میان حرف و صدا توانا می‌کنند و قدرت واژگانی آن‌ها را گسترش می‌بخشند. برخی دیگر از این کتاب‌ها، هم‌چون کتاب‌های مفهومی با پرورش قدرت درک مفاهیم در کودک به رشد عقلانی او یاری می‌رساند. کتاب‌های تصویری بدون کلام نیز مهارت‌های مشاهده‌ای را در کودکان تقویت می‌کنند و آن‌ها را به کاربرد واژه‌های توصیفی و خلق داستان‌هایی با توالی منطقی تشویق می‌کنند. تصاویر موجود در کتاب‌های تصویری، حساسیت کودکان را به هنر و زیبایی بر می‌انگیزد.

در هر حال، بسیاری از کتاب‌های تصویری میان متن و تصویر توافقی را برقرار می‌کنند که هر یک بدون دیگری ناقص‌اند. بنابراین اصطلاح کتاب‌های تصویری طیف گسترده‌ای از کتاب‌های کودکان را در بر می‌گیرد. مهم‌ترین کتاب‌های تصویری کودکان برای گروه سنی الف، عبارتند از: ۱- کتاب‌های تصویری خردسالان، که این کتاب‌ها به سه نوع تقسیم می‌شوند: کتاب‌های مقوایی، کتاب‌های مشارکتی و کتاب‌های تصویری داستانی ۲- کتاب‌های تصویری آمادگی (پیش‌دبستانی)، که این کتاب‌ها به شش نوع تقسیم می‌شوند: کتاب‌های مفهومی، کتاب‌های الفبایی (الفباآموز)، کتاب‌های عدد آموز، کتاب‌های بدون متن (تمام تصویری)، کتاب‌های پیش‌خوانی (پیش‌بینی‌کردنی) کتاب‌های آغازخوانی.

تاریخچه نشان می‌دهد که هدف از مصورسازی دیوارها، متن‌ها و کتاب‌ها، ارسال هر چه مؤثرتر پیام، برقراری ارتباط لازم، ایجاد تفهیم و تفاهم بوده است. «آمار نشان داده است که هدف‌های مصورسازی کتاب‌های کودکان به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف) فهماندن بهتر موضوع

به کودک ب) جذب کودک به سوی کتاب» (ابراهیمی، ۱۳۶۷، ۴۸).

اهداف تصویرسازی و خلق کتاب‌های تصویری برای کودکان گروه سنی الف را می‌توان بدین گونه ذکر کرد: کمک کردن به درک هر چه بیشتر مفاهیم در کودکان ۵-۳ سال، نفوذ در ذهن کودک و خواهان تداوم این نفوذ شدن، کمک کردن به ثبت و ضبط موضوع در ذهن کودک، افزودن شناخت و آگاهی و اطلاعات عمومی کودک، تقویت تمایلات هنری کودک، آسان نمودن راه یادگیری کودکان گروه سنی الف در زمینه‌های مختلف، جایگزینی زبان تصویر به جای زبان گفتاری برای کودکان گروه سنی الف، برقراری رابطه‌های عاطفی عقلی مؤثر بین خواننده خردسال و شخصیت‌های کتاب، افزایش عمق رشد و وسعت افکار، تخیلات، تصورات، رؤیاهای و آرزوهای مثبت کودکان.

ارزیابی کتاب‌های تصویری کودکان پیش از دبستان در ایران

در ارزیابی کتاب‌های تصویری ایران، بررسی آن‌ها در دوره‌های مختلف راه‌گشاست. آغاز کار تصویرگری کتاب‌های کودکان در ایران را باید در دوره‌ی مشروطه یافت. کتب آموزشی تصویری که در مکتب‌خانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گرفت (تا قبل از این دوران)، شامل کتب مصور ویژه بزرگسالان بود که به دلایلی کودکان نیز مجبور به استفاده از این کتاب‌ها بودند. اکرمی (۱۳۸۲)، در پژوهشی بیان می‌کند از نخستین کتاب‌های مصور و مفهومی در ایران برای کودکان پیش‌دبستانی می‌توان به کتاب قبل از هفت سالگی در دامان پدر و مادر، نوشته‌ی نصرالله خوشنویسان اشاره کرد. در این کتاب که درون‌مایه‌ی الفباآموز و عددآموز دارد، تصویرها به کمک کودک می‌شناختند تا او به شکل حروف الفبا و عدد و نیز نام جانوران و پدیده‌های پیرامون خود آشنا شود. کم‌کم کتب مصور کودکان در ایران، تکنیک‌ها و برخوردهای غیرایرانی که تحت تأثیر شخصیت‌پردازی‌ها و فضا سازی‌های غربی قرار گرفته بود، جای خود را به ویژگی‌های بومی سپرد. در دهه‌ی ۶۰ و ۷۰ پس از انقلاب اسلامی، تصویرگری کتب کودکان تغییراتی به‌همراه داشت؛ ویژگی آثار شامل نگاهی واقع‌گرایانه، اشاره به محرومان جامعه، همراه با سادگی در بیان تصویر و رنگ به چشم می‌خورد و پس از آن، نگاه حرفه‌ای برخی هنرمندان و تصویرگران ایرانی، منجر به خلق آثار خلاق‌تری گشت. با شروع دهه‌ی ۸۰ نسل سوم و چهارم تصویرگران کتاب‌های کودک به میدان تصویرگری ایران پا نهادند. هر چند با مطالعه و بررسی آثار نسل سومی‌ها عدم تأثیرپذیری از آثار نسل ما قبل خود و حتی اثرگذاری بر تصویرگران نسل آینده مشهود است. تصویرگران نسل چهارم شامل هنرمندان پرتلاشی است که از ابتدای دهه‌ی ۷۰ فعالیت تصویرگری را آغاز نمودند و تاکنون از این کوشش دست برنداشتند. هنرمندان این نسل پایه‌پای نسل‌های پیش از خود تصویرگری را دنبال کردند. البته آثارشان با رویکردهای فراگیرتری همراه با گرایش به انتزاع و حتی استفاده از امکانات گسترده رایانه‌ها دست به خلق آثاری خلاق و جذاب زدند.

البته در ارزیابی کتاب‌های تصویری ایران، هم‌جوار با آثار تصویرگران موفق کتاب کودک که از نظر گذشت، آثاری نامطلوب و به اصطلاح تجاری (بازاری) نیز وجود دارند. این آثار عاری از کیفیات ادبی و بصری می‌باشند و در راستای پرورش فکر و شناخت کودکان گام برنمی‌دارند. معمولاً این گونه آثار تحت تأثیر تصاویر شرکت‌های بزرگ انیمیشنی (مانند والت دیسنی و ...) به خلق آثار می‌پردازند و در برخی مواقع با استفاده از تصاویر کلیشه‌ای مجموعه‌ای از کتاب‌های کاملاً تجاری و به ظاهر جذاب می‌آفرینند. در نگاه نخست این گونه کتاب‌ها جایگاه اندکی در مخاطب ایجاد می‌کنند که به علت عدم نبود خلاقیت در خلق تصاویر و فضا، کودک آن‌ها را کنار

می گذارد. در بررسی هایی که در خصوص کیفیت تصاویر این گونه کتاب ها و ارتباطشان با کودکان صورت پذیرفت، مشخص گردید که کودکان علاقه ی چندانی به تصاویر آن ها نشان نمی دهند و تخیل و بالندگی ذهنی کودکان را بر نمی انگیزند. کودکان ممکن است لذتی احتمالی از خواندن این گونه کتاب ها نیز، به دست آورند که علت آن صرفاً یادآوری فضای کارتون و شخصیت های انیمیشنی است. این گونه تصاویر، در جهت القای ارزش های مطلوب از پیش تعیین شده و سلب قدرت تفکر از کودک کوشش می کنند. این کتاب ها به لحاظ آموزشی ضعیف و نمی توانند ارتباط عمیقی میان تصویر با متن و کودک برقرار نمایند. «شوارتز»^۱ از پژوهش گران آلمانی در ادبیات کودکان و نوجوانان معتقد است که مکتب والت دیسنی در تقویت نوعی کلیشه سازی در کتاب های تصویری کودکان نقش عمده داشته است. گرچه نمی توان انکار کرد که والت دیسنی و پیروان او با خلاقیت و اختراعات خود در زمینه ی سرگرمی و بازی عصرها را غنا بخشیده اند، اما تأثیر منفی کارهای او و پیروانش را بر روی کتاب های تصویری سراسر جهان نباید نادیده گرفت» (عزب دفتری، ۲۰۹، ۱۳۸۴). اگر چه مکتب والت دیسنی اثر کلیشه ای خود را بر کتاب های تصویری کودکان گذاشته، اما حداقل در بسیاری از کشورها با کیفیت تصویرگری مطلوب و تکنیک خوب ارائه می گردد؛ ولی متأسفانه در ایران، این کتاب ها کیفیت مطلوبی ندارند و به خاطر گران تمام شدن کتاب ها و یا شتاب زدگی در تهیه ی آن ها از کیفیت شان کاسته شده است. نگاه ناشران این گونه کتاب ها صرفاً اقتصادی و درآمدزا بودن و بازگشت سرمایه مهم ترین دغدغه ی حرفه ای ناشر است. ناشر غیر مسوول، بی شناخت از ارزش های ادبی و بصری، کتاب را در تیراژی وسیع منتشر می کند. تصویر (۱). «ممکن است اشکال کلیشه ای قهرمانان و شخصیت های بسیاری از داستان ها و یا نقاشی های متحرک برای بچه ها کشش و جذابیت بیشتری داشته باشد ولی باید گفت که تأثیر آن ها در تفکر و ذهنیات کودکان بسیار آبی و زودگذر است و در واقع فقط آن ها را سرگرم می کند و برای شان هیجان های کاذب می آفریند. حال آن که تعهد و مسؤلیت تصویرگر در قبال کودکان جدی تر و عمیق تر از آن است که تنها وسیله ای برای سرگرمی موقت آنان باشد» (خسروی، رویش، ص ۶۷). این نوع کلیشه سازی باعث می شود که پذیرش ذهن کودک و نوجوان ثابت و تغییرناپذیر شود و خارج از چهارچوب عقاید و نظراتی که از طریق داستان و تصویر به وی تزریق می شود، هیچ نقطه نظری را قبول نکنند. «تصاویر در کتاب های کودکان، می توانند مثل دیگر شکل های هنری، مثلاً نقاشی و مجسمه سازی خلاق و اصیل باشند و لزومی ندارد که به مثابه هنر بازرگانی بدان ها نگریست» (راماچاندران، ۱۳۶۸). تصاویر ضعیف و کلیشه ای کتاب های بازاری موجب می شوند که مخاطب تلاشی برای معادل سازی روابط میان رنگ ها، متن و خیال از خود نشان ندهد. اصل تصویر در کتاب های بازاری مرده است و چون روح زنده بودن و حرکت در آن ها جاری و ساری نیست، قدرت رشد فکری و لذت غایی را از کودک می گیرد و آموزه های لازم دیداری و عقلی را محدود می کند.

در گزارشی از شورای کتاب کودک در تابستان سال ۹۰-۸۹ در خصوص بررسی کتاب های کودکان و به ویژه گروه سنی الف، مشخص گردید که در گروه بازی، هنر و سرگرمی از میان ۵۴ کتاب مورد بررسی، آثار تألیفی از کیفیت بسیار پایین برخوردارند. هم چنین کمبود کتاب در گروه سنی الف در این زمینه مشهود است. عمده ترین ضعف در کتاب های منتشر شده در این حوزه، تکراری بودن موضوع بدون نوآوری در شیوه ی ارائه و محتوا و دیگر این که تفکری را بر نمی انگیزند. در گروه دانش اجتماعی، ۱۰۴ عنوان کتاب بررسی شد که نسبت به سال گذشته حدود ۳۰ درصد از تعداد کتاب ها کاسته شده است. شورای کتاب کودک، کمیت و کیفیت کتاب های

تصویر (۱) از کتاب «تصاویر و نقاشی های کودکان» نوشته ی دکتر علی محمدی، انتشارات نشر نی، تهران، ۱۳۸۴. تصویر (۲) از کتاب «تصاویر و نقاشی های کودکان» نوشته ی دکتر علی محمدی، انتشارات نشر نی، تهران، ۱۳۸۴. تصویر (۳) از کتاب «تصاویر و نقاشی های کودکان» نوشته ی دکتر علی محمدی، انتشارات نشر نی، تهران، ۱۳۸۴. تصویر (۴) از کتاب «تصاویر و نقاشی های کودکان» نوشته ی دکتر علی محمدی، انتشارات نشر نی، تهران، ۱۳۸۴.

تصویر (۱)، تصویری از تصویرگری های کتاب سیندرلا تحت تأثیر نقاشی متحرک و آثار کلیشه ای، نمونه ای از کتب تجاری (بازاری)، منبع تصویری: کتاب داستان.

مربوط به گروه سنی الف را در این حوزه نامناسب اعلام کرد. از معیارهای ارزیابی آن می‌توان به سازماندهی روشمند، دارابودن ارزش ادبی و ساختار داستانی، پرداخت‌های نوآورانه، نگرش واقع‌بینانه و غیرجانب‌دارانه، بهره گرفتن از زبان روان و یک‌دست، استفاده از منابع معتبر در پدیدآوردن کتاب نام برد. با بررسی کتب در حوزه‌ی زندگی‌نامه، مشخص گردید که هیچ‌کتابی در این حوزه، به گروه سنی الف تعلق ندارد.

در گروه داستان- ترجمه، در سال ۹۰-۸۹، دویست و شصت عنوان کتاب بررسی شد. از این میان، بیشترین کتاب‌ها در شیوه‌ی فانتزی قرار داشت. بیشتر آثار ادبیات داستانی ترجمه شده، به گروه سنی سال‌های پایانی دبستان تعلق داشت و سهم کودکان گروه سنی الف، تنها ۲۰ درصد بود. از این میان، ۲۱ عنوان از کتاب‌های بررسی شده کتاب‌هایی بودند که پیش از این به فارسی برگردانده شده بودند یا ترجمه‌های هم‌زمان بودند. در گروه داستان- تالیف ۱۴۱ عنوان کتاب بررسی شد که گروه سنی الف در میان دیگر گروه‌های سنی، فقیرترین گروه بود. در بررسی کیفی تصاویر این کتاب‌ها، شاهد شخصیت‌پردازی‌های سطحی و غیرواقعی، فضا سازی‌های تکراری، استفاده از تصاویر نامناسب و کلیشه‌ای، عدم کاربرد مناسب رنگ و تکنیک و استفاده از فونت نامناسب، ارزیابی شد. در گروه شعر، از حدود ۸۹ کتاب بررسی شده، ۵۸ کتاب به گروه سنی الف و ب تعلق داشت. که نسبت به سال‌های گذشته رشد افزایشی داشته‌است.

شورای کتاب کودک در بخش بررسی تصاویر کتاب‌های تألیفی، ۳۷۰ عنوان کتاب را براساس معیارهای کلی و با توجه به ویژگی‌های گونه‌های مختلف ادبی مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. نتایج حاصل از این بررسی نشان داد که در بررسی کتاب‌های گونه‌ی فانتزی عوامل شکل‌دهنده‌ی تصویر، از جمله فضا سازی‌ها و شخصیت‌پردازی‌ها در راستای باورپذیر کردن متن فانتزی گام بر نمی‌دارد و در بسیاری از موارد تصاویر این کتب با گروه سنی مخاطب متناسب نمی‌باشد. با توجه به شخصیت‌پردازی‌های متنوع، جذاب و بیان‌گر در گونه‌ی فانتزی به نظر می‌رسد یکی از دلایل شخصیت‌پردازی‌های نامناسب در تصاویر گونه‌ی فانتزی، گرایش تصویرگران به شخصیت‌پردازی انتزاعی است. این ساده‌سازی و انتزاع‌گرایی در برخی موارد باعث شده کنش شخصیت‌ها در تصاویر نشان داده نشود و در مواردی نیز شخصیت‌ها از یکدیگر و فضای اطراف خود قابل تشخیص نیستند. از سوی دیگر، این گونه ساده‌گرایی‌ها ارتباط معناداری با متن ندارد و نه تنها کمکی به فهم بهتر داستان نمی‌کنند، بلکه باعث پیچیدگی و سخت فهمی کتاب می‌شوند. با بررسی تصویرگری‌های گونه‌ی ادبی واقع‌گرا مشکلات اساسی در تصویرگری‌های آن شامل، بازتاب نیافتن کنش‌های شخصیت‌های داستان و فضا‌های واقع‌گرای متن و در تصویرگری ادبیات کهن، عدم توجه تصویرگران و ناآگاهی آنان از اهمیت ترسیم فضای کهن و بومی، پوشش شخصیت‌ها و به‌کارگیری شیوه‌ی مناسب برای گسترش متن می‌باشد. در بررسی کیفی تصاویر کتاب‌های ادبیات دینی و ادبیات کهن، می‌توان به استفاده از تصاویر سهل‌انگارانه و کلیشه‌ای بصری ضعف‌های عمده در شخصیت‌پردازی و فضا سازی و ضعف‌های تکنیکی اشاره کرد و هم‌چنین، کیفیت تصویرگری در کتاب‌های شعر نیز، بسیار پایین ارزیابی گردید.

بر اساس پرسش‌های اساسی این مقاله و بررسی آن‌ها، یافته‌های آن بدین شرح می‌باشند:
سؤال ۱: آیا تصاویر کتاب‌های مورد بررسی، متناسب با گروه سنی کودکان می‌باشند؟ در جدول (۱) توزیع فراوانی و درصد میزان تناسب تصاویر با سن کودکان بیان شده است.

درصد	فراوانی	میزان هماهنگی تصاویر با گروه سنی
۰	۰	خیلی زیاد
۵۰٫۰	۲۴	زیاد
۳۰٫۹	۱۶	متوسط
۱۶٫۲	۸	کم
۲٫۹	۲	خیلی کم
۱۰۰٫۰	۵۰	کل

جدول (۱): توزیع فراوانی و درصد میزان تناسب تصاویر با گروه سنی کودکان در کتاب‌های مورد بررسی

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که میزان تناسب تصاویر با گروه سنی کودکان، پنجاه درصد کتاب‌های مورد بررسی در این مقاله در حد زیاد، حدود سی و یک درصد کتاب‌ها در حد متوسط، حدود یک درصد کم و برای حدود سه درصد خیلی کم بوده است. در نتیجه می‌توان گفت تصاویر نیمی از کتاب‌هایی که برای کودکان گروه سنی الف به چاپ رسیده بود با گروه سنی آن‌ها مطابقت دارد و توانایی‌های ذهنی و تجربی‌شان را رعایت کرده است. از مشکلات کتاب‌های این گروه سنی وجود کتاب‌هایی است که صرفاً مختص این گروه سنی تهیه نشده‌اند بلکه برای دو گروه سنی یعنی الف و ب به چاپ رسیده بودند. پس از دقت بیشتر این نتیجه حاصل شد که اغلب این کتاب‌ها فقط متناسب گروه سنی ب می‌باشند. بنابراین ناشران کتاب‌های تصویری کودکان با تمام تلاش‌هایی که انجام می‌دهند، در این مورد نتوانسته‌اند تمام و کمال به تناسب تصاویر و متن کتاب‌ها با گروه سنی توجه کنند.

سؤال ۲: ویژگی‌های تصاویر از نظر فرم و رنگ چگونه است؟

درصد	فراوانی	میزان هماهنگی متن و تصاویر
۳٫۲	۲	خیلی زیاد
۶۲٫۵	۲۷	زیاد
۲۱٫۴	۱۴	متوسط
۱۰٫۲	۶	کم
۲٫۷	۱	خیلی کم
۱۰۰٫۰	۵۰	کل

جدول (۲): میزان مطلوب بودن تصاویر کتاب‌های مورد بررسی از نظر فرم و رنگ

یافته‌های مقاله طبق جدول (۲)، در خصوص میزان مطلوب بودن فرم و کاربرد رنگ تصاویر نشان می‌دهد که این میزان در حدود شصت و سه درصد کتاب‌ها به لحاظ کیفی زیاد، بیست و دو درصد تصاویر کتاب‌ها در حد متوسط، حدود یازده درصد در حد کم، حدود چهار درصد در حد خیلی زیاد و برای حدود سه درصد کتاب‌ها نیز در حد خیلی کم بوده است. با توجه به ارقام به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که تصاویر کتاب‌های مورد بررسی به لحاظ کیفی از نظر فرم و رنگ در حد مطلوبی قرار داشتند و این نشان‌گر این است که تصویرگران این کتاب‌ها، در اجرای تصاویر موفق عمل نموده‌اند.

ارزیابی چند کتاب تصویری کودکان پیش از دبستان در ایران

با توجه به آن چه ذکر شد، به این حقیقت رسیدیم که بیشتر تصویرسازی‌های کتاب‌های کودکان در ایران، به واسطه‌ی عدم گرایش هنرمندان حوزه‌ی تجسمی در دهه‌های گذشته به تصویرسازی کتاب‌های مصور گروه سنی الف، از قدرت و کیفیت بالایی برخوردار نیستند. از دلایل عمده‌ی آن، عدم توجه کافی متخصصان، مسئولین و مربیان و حتی ناشران کتاب کودک به کودکان این گروه سنی است. متأسفانه، عدم توجه ناشران موفق کتاب کودک به این گروه سنی، دلیل افزایش پخش و نشر کتب مصور به اصطلاح بازاری و عاری از کیفیت هنری شده است. در نتیجه، جز آثار محدودی که توسط هنرمندان مطرح خلق شدند کتب مصور ارزشمند دیگری ویژه گروه سنی «الف» تا دهه‌های گذشته تصویرگری نشده است. هر چند، در دهه‌ی اخیر با تشکیل شوراها، انجمن‌های حمایت از کودکان و کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، اقدامات تازه‌ای در این خصوص انجام شده است.

با بررسی اجمالی متوجه خواهیم شد که در ایران کتاب‌های بازی، مفهومی، آموزش اعداد و الفبا، آموز و دیگر کتب این گروه، که توسط تصویرگران برجسته خلق نشده‌اند، همواره از ارزش بالایی برخوردار نیستند و تعداد آثار ارزشمند این گروه سنی (بیشتر کتب تصویری بدون کلام)، بسیار محدود و انگشت‌شمارند. البته، در دهه‌ی اخیر شاهد رشد نسبی و توجه ویژه تصویرگران و ناشران کودک به این گروه سنی هستیم. در این میان، تصویرگران ایرانی در خلق برخی کتب تصویری توانستند جایگاهی در جشنواره‌ها و عرصه‌ی تصویرگری بین‌المللی کسب کنند.

با عنایت به عمر کوتاه کتب تصویری به مفهوم امروزی در ایران، چند کتاب تصویری این گروه سنی، هر کدام از یک نسل تصویرگری ایران را به عنوان نمونه‌ی مورد مطالعه، به صورت تصادفی انتخاب و مورد ارزیابی و نقد قرار دادیم. این کتب انتخاب شده از تصویرگران نامی ایران می‌باشند و با توجه به شناخت این گروه از کودکان تحلیل شده‌اند، تا آشکار گردد که با تمام ضعف‌ها در تصویرگری کتب مصور گروه سنی الف در ایران، برخی تصویرگران متعهد وجود دارند که آثاری هر چند محدود، ولی با کیفیتی ارزشمند خلق کرده‌اند.

بررسی و ارزیابی کلی تصویرگری‌های کتاب «آ/ اول الفباست»

کتاب «آ/ اول الفباست» با تصویرگری نورالدین زرین کلک و از سوی مؤسسه‌ی نشر نظر در سال ۱۳۷۸ انتشار یافت. این کتاب یک کتاب تصویری الفباآموز است که با ارائه متنی (شعر) ساده در کنار تصاویر، به آموزش ساده الفبا به کودکان گروه سنی الف می‌پردازد. زرین کلک در این کتاب با نگاهی ساده و خلاق، سعی کرده از طریق شعر، بچه‌ها را با حروف و حیوانات آشنا سازد. تصاویر با استفاده از تکنیک اکولین، رویدادهایی شاعرانه جدا از نگاه ادبی شعر ایجاد کرده که در خلق آن‌ها حس شاعرانه‌ی تصویرگر نیز بی‌تأثیر نبوده است. تصویر (۲).

زرین کلک در تصویرگری‌های این کتاب، از ویژگی شعرهای هیچانه تأثیر گرفته و با استفاده از ویژگی‌های طنزآمیز در شعر کودکان، اشعاری ساده و خوشایند سروده است. در تصویرگری‌های این کتاب، با استفاده از رنگ‌های شاد و شبکه‌بندی‌های شفاف رنگ‌ها، به خلق تصاویری دلنشین دست زده است؛ تصاویری که از طنزی کودکانه و شیطنت‌آمیز در صفحه آرای و ترکیب عناصر تصویری برخوردارند. این کتاب شامل نوشتار، تصاویر و سفید خوانی بسیار موثر در صفحات، که باعث ارتباط بهتر چشم و ذهن کودک با نگارش

و شکل حروف و همچنین تصاویر می باشد. هنرمند در این کتاب، با نگاهی خلاق، با ترسیم خطوط دفتر مشق و تعادل آن با دیگر عناصر تصویری و نوشتاری، تصاویری جذاب خلق کرده است. شبکه های ایجاد شده در تصاویر، گویی به موجود درون صفحه جان و حرکت می بخشند و درون صفحه می جنبند و دارای حال و هوایی تماماً ایرانی است. در ساختار کلی تصاویر کتاب، سبک شخصی و متمایز تصویرگر آن آشکار است. تنها ضعف کتاب تا آن جا که به تصویرگر مؤلف برمی گردد، مشکل آن در نشان دادن شکل بعضی از اسامی به مخاطب پیش دبستانی است. «سال هاست که الفباآموزها به کودکان کمک می کنند تا اشیای آشنا، حروف و صداها را شناسایی کنند. در الفباآموزها، از تصویر اشیایی استفاده می شود که شناسایی آن برای کودکان خردسال آسان است و بیش از یک اسم عام ندارند» (نورتون، ۱۳۸۲، ۴۵).

ارزیابی کلی تصویرگری های کتاب «موش موشک کجایی؟»

کتاب «موش موشک کجایی؟»، یکی از کتب مصور و بدون متن گروه سنی الف است که با تصویرگری علی خدایی و از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۸۱ انتشار یافته است. خدایی در این کتاب، نگاه خلاق و تازه ای به تصویرگری کتاب های دیگرش دارد. وی از طریق بازی تصویری میان دو موش، ذهن کودکان را جستجوگر می سازد و روحیه کاوشگری را درون آنان تقویت می کند، تصویر (۳).

کتاب «موش موشک کجایی؟»، در این جا نواندیشی به کمک تصویرگر آن آمده و از او تصویرگری ساخته که تفکرش را در رده ی طراحی کتاب و متن سازی نیز به کار می گیرد. در روند داستان، دو موش با رنگ ها و حرکاتی کودکانه دنبال ملخ ها و پروانه ها از تپه ای بالا می روند. در جستجوی کاوش گرانه و شیطنت آمیز در می یابند که آن چه بر آن می دویند، کوهان شتری خواب زده است. کتاب با طرح شگفتی و بازگشت موش ها در تصویر نهایی، پایان می یابد و لبخند کودک را به دنبال دارد. خوش بودن در پایان داستان، شادی را به کودکان هدیه می دهد. هرچند مشابهت هایی میان روایت این کتاب و کتاب «هفت موش کور» ادیانگ، تصویرگر برجسته چینی، در نشان دادن شیطنت موش ها یک فیل و کشف دنیای پر رمز و راز اطراف توسط بچه موش ها به چشم می خورد. در تصویرگری های این کتاب حساسیت و دقت تصویرگر به علاقه مندی های کودکان پیش دبستانی به خوبی مشهود است و در اثبات این کلام، شاهد به کارگیری رنگ های شاد، شیطنت در شخصیت پردازی ها، نگاهی خردسالانه و تلاش برای بیان نوعی طنز کودکانه هستیم.

ارزیابی کلی تصویرگری های کتاب «سگی که قارقار می کرد»

«کتاب سگی که قارقار می کرد»، نوشته ی فریبا کلهر و تصویرگری راشین خیریه در سال ۱۳۸۳ از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان منتشر شده است. این کتاب، از کتاب های تصویری داستانی و شامل چند داستان است. نویسنده ی این کتاب، با طنزی ساده و روان، ساختاری زیبا را شکل داده و شیطنتی در کلام، شخصیت ها و نظم داستان ها طراحی کرده است. تصویرساز کتاب، با استفاده از رنگ های جسمی، طراحی های ساده و روان و برخی اغراق آمیز به خوبی، پا به پای متن پیش رفته است. تصویر (۴).
وی در تصویرگری های این کتاب به ویژگی های تازه ای دست می یابد که طنز کودکانه،

9

اول روز میاد
اول روز میاد

تصویر (۲)، صفحه ای از تصویرگری های کتاب آ، اول الفباست، تصویرگر زرین کلک، منبع تصویری: کتاب داستان.

تصویر (ب)

تصویر (الف)

تصویر (۳)، تصاویر الف و ب از تصویرگری های کتاب موش موشک کجایی؟، منبع تصویری: کتاب داستان.

تصویر (پ)

تصویر (ت)

تصویر (۴)، تصاویر پ و ت از تصویرگری‌های کتاب سگی که قارقار می‌کرد، منبع تصویری: کتاب داستان.

سادگی در ساخت و ساز و حذف خطوط محیطی، بخشی از این ویژگی‌ها را در بر می‌گیرد. خیریه، در شخصیت‌پردازی‌های داستان، نگاه کودکانه را تجربه می‌کند و با آهنگ و حرکت ساده قلم، آن‌چنان شخصیت‌ها را خلق کرده که گویی تصویرگر در پرداختن به عناصر تصویری بدون طراحی مدادی اولیه، به آن‌ها دست یافته و بدون هیچ دغدغه‌ای در ساختار، آن‌ها را شکل داده است. در این کتاب، تصویرگر در انتخاب نمادهای تصویری چندان به نظام ماجرای داستان متکی نیست، روایت‌های شخصی او به استقلال تصویرگر از متن می‌انجامد. بازی‌های ساده تصویرگر این کتاب، بیشتر حاصل شیطنت تصویرگر است تا رشته‌های تافته در متن. طنز ساده و گیرایی متن، به تصویرگر این امکان را داده که ترکیب‌بندی شخصیت‌های تصویری و ارتباط آن‌ها با یکدیگر، به رویدادهای شیرین تازه‌ای منتهی شود.

نگاه کودکانه‌ی تصویرگر، در طراحی انسان‌ها، حیوانات و ... ادامه‌ی رویکرد گسترش یافته‌ای است که بخش وسیعی از آثار تصویرگران انتزاعی دوران معاصر را در بر گرفته است. انتزاع در این آثار وظیفه‌ی مهمی را ایفا می‌کند؛ چه بسا در ادبیات داستان نیز وجود دارد. لذت ادبیات، حداقل بخش عمده‌ی آن، در ارتباط با تصویرهای پیاپی است که در ذهن زاده می‌شود. در این میان، می‌توان به این نتیجه دست یافت که هنر ناب، زایش انتزاع است؛ به تناسب این که یک متن یا یک اثر هنری از جهان واقعی فاصله می‌گیرد، انتزاعی می‌شود.

کودکان گروه سنی الف، آن‌چه را که می‌فهمند و در ذهن دارند، می‌شناسند و به تصویر می‌کشند که در نهایت به یک تصویر ناب و خلاصه‌شده دست می‌یابیم. در واقع انتزاع، عاملی است تا غرایز کودک منتقل شوند. آزادی در قلم و رنگ و ساخت عناصر داستان که به نوعی تصویر و داستان را به کودک وا می‌گذارد، فرایندی خلاق را در پیش دارد که تصویرگر به خوبی با آن آشنا بوده است.

تصویرگر در تصاویر این کتاب به تفکر و اندیشه، افکار و آرزوهای کودکان که عاشق آفریدن آن‌ها هستند ارزش والایی می‌دهد و از طریق سادگی در ترسیم و طراحی آن‌ها حس کودکان را برمی‌انگیزد.

نتیجه‌گیری

از آن‌چه در این مقاله ذکر شد، می‌توان به این نتایج دست یافت: هر آن‌چه در زمره‌ی تصویرسازی کودکان پیش از دبستان در ایران مورد بحث است، مربوط به دو دهه‌ی اخیر تصویرگری کتاب کودک در ایران است. در گذار کوتاه سال‌های اخیر، فرازهای قابل تأملی در این حوزه توسط تصویرگران ایرانی صورت پذیرفته است. با بررسی کتب تصویرسازی شده این گروه سنی، به این نتیجه دست یافتیم که آثار کتاب‌های مصور گروه سنی الف در ایران بسیار اندک هستند و آن‌چه به نام این گروه سنی یافت می‌شود در دو بخش تجاری و هنری وجود دارند، که در کل آمار کتاب‌های تصویری تجاری عاری از کیفیات ادبی و بصری در ایران، بیشتر از کتاب‌های تصویری با کیفیت مطلوب و هنری می‌باشند. متأسفانه، عدم توجه ناشران موفق کتاب کودک به این گروه سنی و هم‌چنین قراردادن یک کتاب در دو گروه سنی برای جذب مخاطب بیشتر، دلیل افزایش پخش و نشر کتاب‌های تصویری تجاری می‌باشند. این نکته حائز اهمیت است که آثار تصویرگران کتب تصویری با کیفیتی مطلوب، هر چند اندک، ولی به لحاظ توانایی‌های تکنیکی، نوآوری و خلاقیت، ایده و اجرا، دارای ویژگی‌های ممتازی هستند و در کنار آثار برجسته اروپایی در این زمینه قرار می‌گیرند.

بر اساس داده‌های پژوهش این نتیجه حاصل آمد که بسیاری از ناشران کتاب کودک، معیار مدونی برای خلق کتاب‌های تصویری کودکان و هم‌چنین خلق تصاویر آن پیش از چاپ ندارند. آمار و ارقام پژوهش نشان می‌دهد که ناشران و تصویرگران موفق کتاب‌های کودکان توانسته‌اند در حد زیادی کتب تصویری متناسب با گروه سنی کودکان بیافرینند و به لحاظ فرم و رنگ مطلوب بوده‌اند. هر چند در کل، نشر کتب کودکان با کیفیتی مطلوب از کتب تجاری کمتر بوده و هنوز جایگاه خود را نیافته‌اند.

منابع و مأخذ فارسی

۱. ابراهیمی، نادر. (۱۳۶۷). مقدمه‌ای بر مصورسازی کتاب کودکان. چاپ اول، انتشارات آگاه، تهران.
۲. اکرمی، جمال‌الدین. (۱۳۸۳). کودک و تصویر. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، انتشارات مدرسه برهان، تهران.
۳. اکرمی، جمال‌الدین. (۱۳۸۷). کتاب‌های مصور، کتاب‌های تصویری. کتاب ماه کودک و نوجوان، ش. ۱۳۷، تهران.
۴. خدایی، علی. (۱۳۸۱). موش موشک کجایی؟. انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران.
۵. رامانچاندران، ا. (۱۳۶۸). نظریه کتاب‌های تصویری خلاق. ترجمه‌ی ف. ت. مجله پویش؛ تابستان و پاییز.
۶. زرین کلک، نورالدین. (۱۳۷۸). آ/ اول القیاست. مؤسسه‌ی فرهنگی پژوهشی چاپ و نشر نظر، تهران.
۷. عابدی، حجت‌اله. (۱۳۸۹). سیندرلا ۲. انتشارات میامین و همکاری نشر نوآوران، چاپ نهم، تهران.
۸. عزب دفتری، فرشته. (۱۳۸۴). ادبیات کودک و نوجوان (مفاهیم و کاربرد آن در فعالیت‌های تربیتی اجتماعی). تهران: فرهنگ سبز.
۹. قایینی، زهره. (۱۳۹۰). تصویرگری کتاب‌های کودکان: تاریخ، تعریف‌ها و گونه‌ها. تهران: موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان.
۱۰. کلهر، فریبا. (۱۳۸۳). سگی که قار قار می‌کرد. تهران: انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
۱۱. محمدی، محمد هادی؛ قایینی، زهره. (۱۳۸۳). تاریخ ادبیات کودکان ایران (جلد ۶ - ۷). تهران: نشر چیستا.
۱۲. نورتون، دونا ایو. (۱۳۸۲). شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها (از روزن چشم کودک). ترجمه‌ی منصوره راعی، ثریا قزل‌ایاغ و دیگران. چاپ اول، تهران: نشر قلمرو.

منابع لاتین

13. Award, B. (2008). Looking twice at illustrated books. Reading Horizon, Vol. 48. iss.2, Pp:148.
14. Norton, D. E. (1999). Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children's Literature. Prentice Hall Publications.
15. Nuldman, P. (1988). Words about pictures: the narrative art of children's picture books. Georgia: University of Georgia Press.
16. Ozturk, M. B. & Sendogdu, M. C. & Seker, E. & Tekinsen, H. K. (2011). Parents with children in preschool children's picture book review elections. Procedia Social and Behavioral Sciences, Elsevier Publication, Pp: 1906-1910.
17. Songür Dag, E. (2010). Examination of facial expressions in illustrated pre-school children books in relation to «Signifier and Signified». Procedia Social and Behavioral Sciences 2. Elsevier Publication. Pp: 2957-2961.
18. Tare, M. & Chiong, C. & Ganea, P. & DeLoache, J. (2010). How manipulative features affect children's learning from picture books. Journal of Applied Developmental Psychology, 31(5), September-October, Elsevier Publication, Pp: 395-400.
19. www.cbc.ir سایت شورای کتاب کودک

پینوشت:

۱. Songür Dag
۲. Zena Sutherland
۳. Betsy Hearne
۴. Donna. E Norton
۵. Pery Nuldman
۶. Barbara Award
۷. Pegen Walen Loye
۸. Ozturk
۹. Celia
۱۰. Schwartez